MÂVERDÎ

Tefsîr ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Hasen olup ismi Ali bin Muhammed bin Habîb el-Basrî'dir. Mâverdî adıyla meşhûr oldu. Lakabı, Akdâl-kudât'dır (Kâdılar kadısı). 364 (m. 974) de Basra'da doğdu. Çocukluğu ve gençliği Basra'da geçmiş, tahsilinin büyük bir bölümünü de orada yapmıştır. Daha sonra zamanının en önemli ilim ve kültür merkezi olan Bağdad'a gelmiş, çeşitli âlimlerden ders alarak müteaddit ilim dallarında ihtisas sahibi olmuş ve icâzet (diploma) almıştır. Bağdad'da fıkıh, hadîs ve tefsîr sahasında birçok talebe yetiştirirken, burada ve diğer yerlerde iftâ (fetvâ verme) ve kaza (hâkimlik) vazîfelerini de yerine getirmiştir. Hayatını İslâmiyete hizmet etmekle geçiren Mâverdî, daha sonraki nesillere çok faydalı olan birçok eser bırakmıştır. Dirayeti ve ilminin yüksekliğiyle devrinin devlet adamlarından büyük rağbet ve i'tibâr görmüş, Abbasi halîfelerinin mâruz kaldığı siyâsî olayların önüne geçilmesinde faal bir rol oynamıştır. Siyâsi bunalımların çözümünde büyük bir ilim ve irfana sâhib olması, tecrübesi, dirayeti ve halîfenin yanında yer alması ile devlete yardımcı olmuştur.

Mâverdî 450 (m. 1058) senesinin Rebî'ül-âhır ayında Bağdad'da vefât etti. Cenâze namazını talebesi büyük âlim Hâtib el-Bağdâdî kıldırdı. Birçok âlimi sinesinde saklayan "Bâb-ı Harb" kabristanına defnedildi. Cenâzesinde birçok devlet adamı ve ulemâ hazır bulundu.

Ahlâkı ve şahsiyeti: Mâverdî hazretlerinin ilmî açıdan olduğu gibi, ahlâkî meziyetlere sâhib olmak bakımından da bütün insanlara örnek olacak bir hâli vardı. Hayatı boyunca hak bildiğine göre davranmayı şiar edinmiş, küçük veya büyük herhangi bir menfaat düşüncesiyle dîninden ve şahsiyetinden hiçbir zaman en ufak bir fedâkârlıkta bulunmamıştır. Her ne pahasına olursa olsun, hakkın ve haklının yanında olmak, vekar ve haysiyetine leke getirecek her türlü hafiflikten uzak, nefsin bencilliğinden kurtulup tevâzu sahibi olmak, asâletli bir iffet ve haya duygusuna sâhib olmak gibi müstesna hasletleri şahsında toplayan nâdir şahsiyetlerdendir. Kendisini tanıyan bir zât, "Ondan daha vakûr (ağırbaşlı) kimse görmedim. Kendisinden bir defa bile gayr-i ciddî bir söz ve hareket meydana geldiğine şâhid olmadım" demektedir, insanlarla olan münâsebetlerde en çok saygı hâsıl eden ciddiyet, vekar ve edeb hâli mükemmel bir şekilde kendisinde mevcût idi. Devlet adamlarından saygı ve i'tibâr görmesinin, hattâ değişik devlet adamlarının aralarındaki ihtilâfların giderilmesinde sulh vazîfesi görmesinin sebebinin, bu hâli olduğu bildirilmektedir, insanlarla olan münâsebetlerde çok ölçülü davranırdı. Yanlarında ilmî ve ciddi mes'eleler konuşulması mahzurlu olanlara karşı, anlıyabilecekleri şeyleri anlatır, onların nefretine sebep olabilecek sözlerden sakınırdı. Bu konuda "İnsanlara huylarına uygun şekilde muâmelede bulunun. Fakat câhillerin yanlış

davranışlarına da kendinizi kaptırmayın” hadîs-i şerîfini kendisine düstur edinmişti. Lüzumsuz ve ma’nâsız suâl soranlara ters cevap vermez, hiddetlenmezdi. Tatlı dil, güler yüz ve ince nüktelerle suâl soranı ikna edip, yardımcı olurdu. Birgün meclisinde talebelerine ilim öğretirken, yaşı sekseni aşmış bir ihtiyâr gelerek, “Bana Hazreti Âdem’in ve İblîs’in yıldızlarından haber ver. Bu mühim bir mes’eledir. Ancak âlimlere sorulur” dedi. Mâverdî hazretleri ve orada bulunan talebeler, bu suâle hayret ettiler. Hattâ orada bulunanlardan ba’zıları o kişiyi terslemek istediler ise de, Mâverdî hazretleri mâni olup, “Bu adam, ancak sorduğu suâl cinsinden bir sözle tatmin olur” dedi. O kişiye dönerek, “Kardeşim, yıldızlarla uğraşanlar (müneccimler), bir kimsenin doğum târihi bilinmedikçe onun yıldızı hakkında birşey söylemenin mümkün olmadığını söylüyorlar. Sen önce sorduğun kimselerin doğum târihlerini öğren” dedi. O kişi sevinip, teşekkür ederek o meclisten ayrıldı. Bir zaman sonra gelerek, “Bu güne kadar, Hazreti Âdem ile İblîs’in yaratıldıkları târihi bilene rastlıyamadım” dedi. Bu hâdiseye şâhid olanlar, insanlara ters cevap vermenin kına davranmanın bir faydası olmayacağını, insanları idâre etmek ve hâllerine göre cevap vermek lâzım olduğunu anladılar.

Mâverdî hazretlerinin firâseti keskin, zekâsı ve engin tercübeleri ile insanların pekçok özelliklerini teşhis etme kabiliyeti fazla idi. Birgün bir kimse meclisine gelerek, kendisiyle görüşmek istedi. O kimse ile bir müddet konuştuktan sonra, “Senin doğum yerin Azerbeycan, yetiştiğin yer de Kûfe olmalı” dedi. O kimse de, “Evet doğru söylediniz” dedi. Bu ve benzeri hâdiselerden, onun sâdece kendi çevresini değil, başka memleketlerin de yaşayış tarzlarını, konuşma biçimlerini ve âdetlerini tanıdığı anlaşılmaktadır.

İstikrârlı bir şahsiyetin ve yüksek seciyenin vazgeçilmez şartlarından olan ciddiyet, vekar ve edeb hâlinin en iyi şekli Mâverdî hazretlerinde görülmektedir. Bu üç meziyet, onu yalnız toplumda sevilen, sayılan ve i’tibâr gören bir ferd olarak bırakmamış, aynı zamanda en karmaşık siyâsî problemlerde, hattâ devletlerarası anlaşmazlıklarda hakemliğine ihtiyâç duyulan ve verdiği hayatî kararlarla taraflar nezdinde inandırıcı olan önemli bir danışma mercii hâline getirmişti. Toplumda bu kadar muteber bir yere sâhib olmasında, ilmî otoritesi kadar, şahsiyetini bütünleştiren, mizacının temel taşlarını meydâna getiren üstün ahlâkî meziyetlerinin de büyük payı vardı.

Zamanının halîfesi Kâim bi-emrillah 439 (m. 1047) senesinde “Şehinşâh-ı a’zam ve Celâlüddevle” lakabları bulunan İbn-i Büveyhî’ye, “Melik-ül-mülûk” lakabını da verdi. Hatîbler de kendisini bu ünvanla zikretmeğe başladılar. Birçok âlimler, bu Ünvan hakkında çeşitli şeyler söylediler. Ba’zıları “Hadd-i zâtında Allahü teâlâya âit olan bu sıfatın, mecaz olarak yeryüzündeki meliklerin meliki ma’nâsına kullanılabileceğini, Akdâl-kudât ünvanının kullanılması gibi olduğunu söylediler.” Ba’zıları da aksini söylediler. Mâverdî de bunlardan idi. Sultan Celâlüddevle’nin çok yakını olduğu hâlde, böyle bir sıfatın fâni olan bir hükümdâr için kullanılamıyacağını, söyledi. Bu sözünü de müdâfaa etti. Bir süre sonra Celâlüddevle kendisini da’vet etti. Duyanlar, acaba üstada sıkıntı, eziyet mi verecek? diye düşündüler. Mâverdî hazretleri huzûruna geldiğinde, Celâlüddevle dedi ki, “Ben iyice anladım ki, eğer sen, dîninde zayıf olsaydın, aramızdaki samimiyeti ve yakınlığı düşünerek, mutlaka benim lehimde konuşurdun. Seni öyle konuşturan, Allahü teâlâya olan muhabbetin ve O’nun dînine olan bağlılığındır. Bu sebeble ben, şimdi seni eskisinden daha çok seviyorum, benim yanımdaki değerin şimdi daha fazladır.”

Mâverdî’nin hocaları: Mâverdî ilim ve kültürünü zamanın iki önemli ilim merkezi olan Basra ve Bağdad’da almıştır. Mâverdî zamanının medreselerinde okunan çeşitli ilim sahalarında icâzet (diploma) sahibi idi. Hadîs, fıkıh, tefsîr, ahlâk, siyâset ve dil alanlarında çok kıymetli eserler veren Mâverdî; Hasen bin Ali bin Muhammed el-Cebelî, Muhammed bin Mu’alla el-Ezdî, Muhammed bin Adiyy el-Minkarî ve Ca’fer bin el-Fadl el-Bağdâdî’den hadîs ilmini öğrenmiş ve hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Fıkıh ilmini öğrendiği hocaları şunlardır: Ebü’l-Kâsım Abdülvâhid bin Hüseyn es-Saymerî; Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden olup, Basra’da yetişmiş fıkıh âlimlerinden idi. Ebû Hâmid Ahmed bin Muhammed bin Ahmed el-İsferâînî; Eş-Şeyh lakabıyla tanınan ve Bağdad’da yetişen Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden idi. Abdullah bin Muhammed Şeyh-ül-İmâm

Ebû Muhammed el-Bakî; fıkıh bilgisi yanında, edebiyat bilgisini Mâverdî bu âlimden öğrenmiştir.

Mâverdî'nin talebeleri: Mâverdî hazretleri, hayatının büyük bir kısmını talebe yetiştirmekle geçirmiştir. Yetiştirdiği talebelerin meşhûrları şunlardır: 1. El-Hatîb-ül-Bağdâdî Ebû Bekr Ahmed bin Ali bin Sabit; hadîs ve târih ilminde meşhûr olmuş bir âlimdir. Târih-i Bağdâd isimli ondört cildlik bir eseri çok meşhûrdur. 2. Ebü'l-Fadl Ahmed bin Hasen bin Hayrûn el-Bağdâdî; hadîs ilminde söz sahibi bir âlimdir. İbn-i Hayrûn adıyla meşhûrdur. 3. Abdülmelik bin İbrâhim bin Ahmed Ebü'l-Fadl el-Faradî el-Makdisî; siyer ve garîb-ül-hadîs alanında geniş bilgisi vardı. Fıkıh bilgisini Mâverdî'den öğrenmiştir. Zamanının ferâiz mes'ele ve hesaplarını bilen en meşhûr âlimi idi. 4. Muhammed bin Ahmed bin Abdulbâkî de fıkıh bilgisini Mâverdîden almıştır. 5. Abdurrahmân bin Abdülkerîm bin Hevâzin Ebû Mensûr el-Kuşeyrî; meşhûr mutasavvıf; Risâle-i Kuşeyrî adlı eserin yazarı olan İmâm-ı Kuşeyrî'nin oğludur. Mâverdî'den hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. 6. Abdülvâhid bin Abdülkerîm bin Hevâzin Ebü'l-Kâsım el-Kuşeyrî, bu zât da İmâm-ı Kuşeyrî'nin oğlu olup, Mâverdî hazretlerinden hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. 7. Mehdî bin Ali el-İsferâînî Ebû Abdullah, Mâverdî'den hadîs-i şerîf rivâyet eden İslâm âlimlerindendir. 8. Ebû Bekr el-Halvânî Ahmed bin Ali bin Bedrân; kırâat ilminde meşhûr olan bu zât, Mâverdî'den hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. 9. Ebü'l-Ferec Muhammed bin Ubeydullah bin el-Hasen el-Basrî, hitâbeti çok düzgün ve güzel olan bu zât, Mâverdî hazretlerinden hadîs-i şerîf rivâyet eden âlimler arasındadır. 10. Ebû Muhammed el-Mısrî Abdülganî bin Nâzil bin Yahyâ; dindar, sâlih ve çok sabırlı bir âlim olan bu zât, Mâverdî'den hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. 11. Ebû Amr en-Nihâvendî Muhammed bin Ahmed bin Ömer, Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden olmasına rağmen, İmâm-ı Mâverdî'nin ilim meclisine devam etmiş ve hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. 12. Ebü'l-İzz Ahmed bin Ubeydullah bin Kâdiş el-Ukberi; Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinden olup, Mâverdî'den hadîs-i şerîf rivâyet eden âlimler arasındadır. Ayrıca İmâm-ı Mâverdî'den Ebü'l-Ganâim Muhammed bin Ali el-Kûfi de hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

İmâm-ı Mâverdî'den İslâm âlimleri büyük bir övgü ile bahsetmektedirler. Bunlardan Hatîb-i Bağdadî, "Mâverdî, Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinin ileri gelenlerindendir. Fıkıh, usûl-i fıkıh ve diğer ilim dallarında birçok eserleri vardır. Kendisi birçok alanda söz sahibi bir âlimdir" demiştir. Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden Ebû İshâk eş-Şîrâzî'de, "Mâverdî, Basra'da ve Bağdad'da yıllarca fıkıh, usûl-i fıkıh ve edebiyat dersleri vermiştir. Mâverdî, Şafiî mezhebinde hafız ve fıkıh bilgisine tam vâkıf idi" demiştir.

İbn-i Hallikân, Vefeyât-ül-a'yân kitabında; "Mâverdî, Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinin ileri gelenlerinden ve büyüklerinden idi. Şafiî mezhebi fıkhına âit Kitâb-ül-hâvî adında bir eseri vardır. Bu eseri okuyan herkes, Mâverdî'nin Şafiî mezhebinin derin bilgilerine tam vâkıf olduğuna inanır" diye bahsetmektedir. Tâceddîn es-Sübkî ise Tabakât-üş-Şâfiiyye adlı eserinde, "Mâverdî diye tanınan kadri yüce, mertebesi yüksek olan bu âlim, büyük bir İmâm idi. Şafiî mezhebi fıkıh ilminde üstünlüğü yanında diğer ilimlerde de söz sahibi idi" diye yazmaktadır.

Mâverdî'nin tefsîr ilmindeki yeri: Mâverdî'nin tefsîr ilminde önemli bir yeri vardır. Bu alanda yazdığı Kitâb-ün-Nüket vel-uyûn isimli tefsîri çok meşhûrdur. Mâverdî bu kitabının önsözünde, Kur'ân-ı kerîmdeki âyet-i kerîmelerin bir kısmının kolay anlaşılabilir, diğer bir kısmının ise anlaşılması çok güç olduğunu, bu bakımdan ma'nâsı zâhir olanların herkes tarafından anlaşılabileceğini, fakat hafi ve zor olanların açıklanmasının ancak âlimlere mahsus olduğunu, bunun da hem Kur'ân-ı kerîmdeki i'câzın (ma'nası gibi lafzının da mu'cize olma, insanları acze düşürme özelliğinin) herkesçe anlaşılması, hem de hakîkî âlimlerle câhillerin, birbirinden ayrılması hedefine yönelik bulunduğunu bildirmektedir. Ma'nâsı açık olanların okumakla anlaşılabileceğini, hangi ma'nânın kasdedildiğini, anlamanın müşkil olduğu yerlerde ise ya Peygamber efendimizden (aleyhisselâm) ve

Eshâb-ı Kirâmdan gelen nakil veya naklin bulunmadığı yerde ictihâda başvurulması gerektiğini ifâde etmektedir.

Tefsîrinde sâdece anlaşılması zor âyetler üzerinde durup, bunların te'vîline ve insan zihnini yoracak noktaların açıklığa kavuşturulmasına önem vermiş, bu maksatla ilk devir âlimlerinin sözleriyle, sonra gelen ilim adamlarının açıklamalarını birleştirmeye çalışmıştır. Bunu şöyle açıklamaktadır: "Kolaylıkla istifâde edilebilmesi ve derli toplu olması için ma'nâsı açık ve kolay olan âyet-i kerîmelerin tefsîri cihetine gitmedim. Anlaşılmasında zorluk bulunan ve hangi ma'nâya geldiği kesin olarak anlaşılmayan âyetlerin açıklığa kavuşması için başvurulacak temel prensipler olması bakımından çeşitli açıklamaları, tertip içinde sıralamayı da uygun buldum."

İmâm-ı Mâverdî, tefsîrinde Eshâb-ı Kirâm ve Tabiînden tefsîr haberlerini nakil ve rivâyet etmiştir. Abdullah bin Abbâs (radıyallahü anh) başta olmak üzere, Kur'ân-ı kerîm tefsîri ile ilgili rivâyet ve görüşlerde kendilerinden istifâde edilen Abdullah bin Mes'ûd bin Ka'b, Zeyd bin Sabit gibi ileri gelen Sahâbîlerden bol miktarda rivâyette bulunduğu gibi, Hulefâ-i Râşidîn'den de görüş nakletmiştir. Tabiîn rivâyetlerine ve görüşlerine çok önem veren Mâverdî, tefsîr haberleri konusunda, Mücâhid bin Cebr, Sa'id bin Cübeyr, Sa'îd bin Müseyyib, Hasen bin Ebi'l-Hasen Yesâr, Muhammed bin Sîrîn, Şa'bî, Âmir bin Şerâhîl, İmâm-ı Zührî, Katâde bin Di'âme, Zeyd bin Eslem, İbn-i Cüreyc, Abdullah bin Zekvân gibi meşhûr Tabiînlerden istifâde etmiştir.

Mâverdî'nin hadîs ilmindeki yeri: İmâm-ı Mâverdî, hadîs ilminde de söz sahibi âlimlerden idi. Güvenilir bir âlim olup, Peygamber efendimizden (aleyhisselâm) çok hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Zamanının meşhûr hadîs âlimlerinden ders almış ve bu ilimde icâzet (diploma) sahibi bir âlim olarak meşhûr olmuştur. Kitaplarında her konuyu anlatırken, o konuyla ilgili hadîs-i şerîflerle konuya açıklık getirmiştir. Böylece İslâm dîninin bir nakil dîni olduğunu göstermekte ve hiçbir zaman dinde akıl yürütülemiyeceğini belirtmektedir. Edeb-üd-dünyâ ved-dîn isimli eserinde rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerde,

Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) buyuruyor ki:

"İnsanların en faziletlisi, en akıllı olanıdır."

"Ahmak, Allahü teâlânın sevmediği kimsedir. Zira onu, en kıymetli olan akıldan mahrûm etmiştir."

"Hayır âdet, kötülük ise inad ve kibirliliktir. Allahü teâlâ bir kimse hakkında hayır dilerse, onu din ilmine vâkıf kılar."

"Fıkıh ilmini öğrenmek, her müslümanın üzerine farzdır. Ey müslümanlar, öğrenin veya öğretin ve fıkıh öğrenin de câhil olarak ölmeyin."

"Âlimler, peygamberlerin vârisleridir."

"Her kulun bir sükûnet ve boş vakti vardır. O vaktini ilme harcayan kurtuluş bulur."

"Münâfık veya şüpheci olanlardan başkası münâkaşa etmez."

"Allahü teâlâ bir kulunu rezil etmek dilediğinde, onu ilimden mahrûm bırakır."

"İnsanların çoğunun, kıymetini bilmediklerinden aldanmış oldukları iki ni'met vardır. Bunlar; beden sağlığı ve boş zamandır."

"Sevmediklerinize sabretmedikçe, sevdiklerinize kavuşamazsınız. Nefsinizin arzularını terketmedikçe, muradınıza eremezsiniz."

"İlim hazinedir, anahtarı ise suâl sormaktır. O halde suâl ediniz. Zira ilimde üç kimseye mükâfat verilir. Bunlar; söyleyen, dinleyen ve amel edendir."

"Güzelce bildiği ilmi, öğrenmek isteyenden saklıyan kimsenin ağzına, kıyâmet gününde ateşten gem vurulur."

"Ümmetimi, fâsık âlim ve âbid görünen câhil helak etmiştir."

> “Ehli olmayana ilim öğreten âlim, hınzırın boynuna inci, mücevher ve altın takan kimse gibidir.”

“İlim öğretenin sevâbı, geceyi ibâdetle, gündüzü de oruçla geçiren kimselerin sevâbı gibidir.”

“Kâmil fıkıh âlimi; insanların ümidini Allahü teâlânın rahmetinden kestirmeyen, onları Allahü teâlânın merhametinden me’yus etmeyen ve başka şeylere meyledip de Kur’ân-ı kerîmi terketmeyendir. Biliniz ki, ilimsiz ibâdette, anlayışsız ilimde ve tefekkürsüz kırâatte hayır yoktur.”

> “Dînen yasak olan şeyleri, gücün yeterse elinle, yetmezse dilinle, ona da yetmezse kalbinle men et.”

> “Günahlar unutulmaz, mutlaka cezası verilir, ibâdetler çürümez, sevâb ve mükâfatı bahşedilir. Ceza ve mükâfat verecek Allahü teâlâ ölmez, O, noksanlıklardan münezzehtir. Öyle ise istediğin ameli işle, karşılığını göreceksin.”

“İyi amel işlemeye, olanca gücünüzle gayret ediniz. Gafletinizden dolayı amelde kusur ederseniz, günah işlemekten sakınınız.”

> “Bir amele devam ederken, hastalık bu amele mâni olursa, mü’mine Allahü teâlâ bir meleği vekîl bırakır. O da, amel etmiş sevâbını yazar.”

> “Ümmetim için en çok korktuğum şey, açık riya ve gizli şehvettir.”

“Kıyâmet gününde azâbı en şiddetli olanlar, kendilerinde hayır olmadığı hâlde o süsü verenlerdir.”

> “Doğruyu arayınız. Onda mahvolmanızı görseniz bile, sonu kurtuluştur. Yalandan sakınınız. Onda kurtuluşu görseniz bile, sonu mahvolmaktır.”

“Her kim insanlarla muâmele ederken onlara zulmetmezse, onlarla konuşurken yalan söylemezse, onlara verdiği va’di yerine getirirse, mürüvveti tam, adâleti açık, dostluğu vâcib olur.”

“Cebrâil bana şunu bildirdi: Hiçbir nefs, dünyâdaki rızkının tamâmını almadan ölmez. O hâlde Allahü teâlâdan korkunuz ve rızkınızı güzelce arayınız. Rızkınızın yavaş gelmesi, sizi rızık arama yolunda günahlara sevketmesin. Zîrâ Allahü teâlânın nezdinde bulunan helâl rızka, ancak Allahü teâlâya itaatle ulaşılır.”

“Kıyâmet günü herkes üç suâle cevap vermedikçe hesaptan kurtulamayacaktır. Gençliğini nasıl geçirdi. Ömrünü nerede çürüttü, malını nereden, nasıl kazandı ve nerelere harc etti.”

> “Ey ümmetim! Kabirleri ziyâret ediniz ki, size âhıreti hatırlatsın. Ölüleri yıkayınız. Zîrâ günahlarla çürümüş cesedlerin şifâ verici ilâcı, bu müessir (te’sîrli) nasihattir.”

> “Ey insanlar! Sanki dünyâda ölüm bize değil de başkasına takdîr edilmiş. Sanki dünyâda haklar bize değil de başkasına vâcib olmuş. Sanki cenâzesini kaldırıp gömdüğümüz ölüler, yakında dönüp gelecek misâfir gibi onları kabre koyuyoruz ve miraslarını yiyoruz. Biz onlardan sonra dünyâda kalıcıymışız gibi her nasihati unutuyoruz. Kendi kusuru ile meşgûl olup, başkasının kusurunu görmeyen, kazandığı maldan sadaka veren, zillet ve kötülükte bulunan kimselere merhamet eden, fıkıh ve hikmet sahibleri ile oturanlara ne mutlu! Nefsini terbiye eden, ahlâkını güzelleştiren kimselere ne mutlu! ilmiyle amel eden, fazla malını dağıtan, az konuşan, sünnetime sarılıp bid’atten kaçınan kimselere ne mutlu!”

“Şu üç şey kurtuluşa sebebtir: öfkeli iken bile adâletle hareket etmek, her yerde Allahü teâlâdan korkmak, fakr ve zenginlik hâlinde iken, İsrâf etmemektir. Şu üç şey de helâka sebeb olur: Cimriliğe devam etmek, nefsânî arzulara uymak ve kendini beğenmek.”

“Allahü teâlâ şu üç şeyden hoşnud olur: İlki, Allahü teâlâya ibâdet edip O’na ortak koşmamaktır. İkincisi, O’nun hidâyet yoluna sıkıca sarılıp ayrılığa düşmemektir. Üçüncüsü, ta’yin edilen âmirleri uyarıcı ve onlara yardımcı olmaktır. Hoşnud olmadığı üç şey ise; dedikodu yapmak, çok suâl sormak ve israf etmektir.”

“Allahü teâlâ halîm ve utangaç kimseyi sever. Çirkin sözlü ve öfkeli kimseyi de sevmez.”

“Bir kimse bir işi yapmadan önce, onu bir müslümana danışırsa, Hak teâlâ, onu doğrusuna muvaffak eder.”

“Her kim kendisine ni’met verildiğinde şükür eder, verilmediğinde sabreder, zulme uğradığında bağışlar, zulmettiğinde de mağfiret dilerse, işte onlar emniyet ve hidâyettedirler.”

> “Benim en çok sevmediğim, yaldızlı sözlerle gevezelik yapan ve ısrârla boşboğazlık eden kimsedir.”
>
> “Akıllı kimsenin dili, kalbinin gerisindedir. Konuşmak istediği zaman, önce kalbine başvurur. Eğer konuşması kendi için hayırlı ise konuşur, yok hayırlı değilse susar. Câhilin kalbi ise, dilinin gerisindedir, Bu yüzden, her diline geleni söyler.”
>
> “İnsanların en kötüsü, iki yüzlü olanlarıdır. Zira, birisine gelir bir türlü söyler, başkasına gider başka bir türlü söyler.”
>
> Eserleri: Mâverdî, tefsîr, fıkıh, ahlâk, dil ve edebiyat hakkında birçok eser yazmıştır. Eserlerindeki üslûp çok akıcı ve özlüdür, özellikle, ahlâkla ilgili eserlerindeki ifâdeler sürükleyici ve bir san’at eseridir. Mevzû bütünlüğü ve fikir akıcılığı süreklidir.

Mâverdî hazretlerinin, kaynaklarda bildirilen kitaplarından bir kısmı, maalesef zamanımıza ulaşmamıştır. Bugün dünyânın çeşitli ülkelerindeki kütüphânelerde onun eserlerinden ba’zılarının tamâmı veya noksan yazma nüshaları mevcûttur. Fakat bunların bir kısmı da kaybolmuştur. İmâm-ı Mâverdî’nin kitaplarından günümüze kadar sadece beş tanesi basılmıştır. Bunlar, el-Ahkâm-is-sultâniyye, Alâm-ün-nübüvve, Edeb-üd-dünyâ ved-dîn, Edeb-ül-vezîr ve Edeb-ül-kâdî’dir.

1. Kitâb-ül-Ahkâm-is-sultâniyye: Mâverdî’ye doğuda ve batıda büyük şöhret sağlayan eseridir. Kitap, hilâfete liyâkat, halîfe seçilecek olan kimsede aranan şartları ihtivâ etmektedir. Eserde aynı zamanda vezirlik, vezirliğin çeşitleri, emirlik, kadılık, cezalar, hadler, cizye, muhâsebe ve kontrol gibi konulardaki devlet nizâmından bahsetmektedir. Bu eserin özellikle batı dillerine tercümesi yapılmıştır. Mısır’da birçok defa baskısı yapılmış olan bu eserin el yazma nüshaları, Mısır kütüphânelerinde bulunmaktadır. Bu kitapta, ba’zı konular şöyle anlatılmaktadır.

> Hilâfet ve halife ta’yini: Hilâfet, din ve dünyâya âit işlerin yürütülmesi için, Nübüvvete halef olarak konulmuş, kabûl edilmiş bir müessesedir. Halifeye bütün müslümanların uyması gerektiğini, islam âlimleri oy birliğiyle kabûl etmişlerdir. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; “Benden sonra bir kısım idârecilerden iyileri iyilikleriyle, kötüler de kötülükleriyle sizi idâre edecektir. Hakka uygun olan her konuda onlara itaat edin ve onları dinleyin. İyilik yaparlarsa, bu, hem sizin için hem de onlar için iyidir. Kötülükte bulunurlarsa, sizin lehinize, onların ise aleyhinedir” buyurmuştur.
>
> Halife seçilecek olanın şu şartlara sahip olması gerekir 1. Âdil bir kimse olmalı. 2. Hilâfet görevleri içine girecek bütün işlerde, konularda, karar verecek derecede ilim sahibi olmalı. 3. Kulak, göz, dil gibi organları sağlam olmalı. 4. Hareket etmeye mâni olan hastalıklardan kurtulmuş olmalı. 5. Âmme işlerini idâreye, halkın sevk ve idâresine âit bilgilere sahip olmalı. 6. Düşmanla harb ve halkını korumak için güç ve kuvvete, cesârete sahip olmalı.

Halifenin yapacağı âmme işleri ise şunlardır: 1. Dini muhafaza eder, korur. 2. İhtilâf olunan konuları çözmede ve sükûneti sağlamada dinî hükümleri tatbik eder. 3. Halkın her türlü emniyetini sağlıyarak, geçimleri için kazanç sağlamalarını temin eder. 4. Allahü teâlânın koyduğu yasakları aynen uygular, insan haklarının ortadan kalkmasını önlemek ve hakları korumak için cezalar uygular. 5. Müslümanların ve bölgesindeki gayr-i müslimlerin canlarına, mallarına gelecek her türlü tecâvüzlerden onları korumak için düşmana karşı harb hazırlığı yapar ve kaleler inşâ ettirir. 6. İslâmiyeti kabûl etmeyenler ile, İslâmiyeti veya cizye vermeyi kabûl edinceye kadar savaşır. 7. Zülüm ve baskıya meydan vermeden, zekât vermesi farz olanlardan zekât ve diğer vergileri toplar. 8. İsrâf

ve cimrilik yapmadan, ihtiyâç sahiplerine hazineden yardım eder. 9. Vergilerin toplanması, halka nasihat için me'mûrlar ve emniyet görevlileri ta'yin eder. 10. Topluluğun işleri ve durumları ile bizzat meşgûl olur ve yakînen ta'kîb eder.

Vâlilik ve vâli ta'yini: Halife bir beldeye vâli ta'yin ederse, ta'yin olunan vâli; ta'yin sebebine göre, genel vâli ve özel vâli olmak üzere ikiye ayrılır. Genel vâli, bir eyâletin hepsini idâre etmek ve her türlü âmme işlerine bakmakla görevlidir. Genel vâlinin yapacağı işler, yedi ana grupta toplanır 1. Vâli bulunduğu beldenin ordularını sevk ve idâre eder. Halîfenin belirttiği miktarda, onların yiyecek ihtiyâçlarını karşılar. 2. Muhakeme işlerine bakar ve mahkemelere hâkim ta'yin eder. 3. Haraç, zekât ve benzeri âmme vergileri toplar ve bu iş için me'mûrlar ta'yin eder. Toplanan zekâtı, muhtaç kimselere dağıtır. 4. Dinî emirlerin tam bir uygulamasını sağlar ve halkın namusunu korur. 5. Allah ve kul haklarının ihlâl edilmesi hâlinde suçlulara cezalar tatbik eder. 6. Cum'a günleri ve diğer vakitlerde cemâate imâm olur veya bu iş için bir vekîl bırakır. 7. Hacca gidenleri yolcu eder ve geride bıraktıkları kimseleri dönüşlerine kadar korur.

Özel vâliler ise; orduyu, bir toplumu sevk ve idâreye, topluluğun haklarının korunmasına, yasaklara halkın uymasını sağlamaya ve benzeri işlere ta'yin edilen vâlilerdir. Adliye, muhakeme, vergi ve zekât toplama işlerine karışmazlar.

Adâlet teşkilatı ve hâkimlik: Yargı işlerine, kendisinde ba'zı şartlar bulunan kimseler ta'yin edilir. Bir kimsenin hâkim olması için şu şartlar aranır: 1. Erkek olmak. Akıl-bâliğ ve olgun bir erkek olmalıdır. Olgun olmayan kimsenin kendi yaptığı işler hukuken mu'teber olmadığı gibi, başkaları hakkında yapacağı işler de öncelikle mu'teber olmaz. 2. Zekî olmak. 3. Hür olmak. 4. Müslüman olmak. 5. Âdil olmak. 6. Vücûd sıhhatine sâhib olmak. 7. Hukuk bilgisine sahip olmak.

İmâm ta'yini ve imamlık: Beş vakit namaz kıldırmak, Cum'a namazını kıldırmak ve teravih gibi müstehab namazları kıldırmak üzere üç kısım İmâm ta'yin edilir. Ta'yin edilecek İmâmda şu beş şart bulunmalıdır: 1. Erkek olmalı 2. Dürüst ve âdil bir müslüman olmalı. 3. Kur'ân-ı kerîmi iyi okumalı 4. Fıkıh bilgisi olmalı. 5. Kekeme olmamalı, sözleri anlaşılır olmalıdır.

İmâm olacak kişi, kırâat yönünden en az Fâtiha sûresini, fıkıh yönünden ise en az namaza âit hükümleri bilmesi gerekir. Kur'ân-ı kerîmin tamâmını ezbere bilir ve fıkıh hükümlerinin hepsine vâkıf olursa, imamlık için öncelikle tercih edilir.

Zekât ve zekât idâresi: Zekâtın farzı birdir. Her müslümanın tam mülkü olan nisâb miktarındaki zekât malının, belli zamanda, belli miktarını, zekât niyetiyle ayırıp, emredilen müslümanlara vermektir. Tam mülk, helâl yoldan gelip, kullanılması mümkün ve helâl olan öz mal demektir. Zekata tâbi mallar, açık mallar ve kapalı mallar olmak üzere iki kısımdır.

Açık mallar; mahsûller, meyveler, hayvanlar gibi saklanması mümkün olmayan mallardır. Kapalı mallar ise; altın, gümüş ve ticâret malları gibi saklanması mümkün mallardır.

Bunlardan ba'zılarının zekâtını İmâm-ı Mâverdî şöyle açıklamaktadır:

Toprak mahsûllerinin zekâtı: Topraktan alınan mahsûlün zekâtına Uşr denir. a) Meyvelerin zekâtı: Hurma ve diğer ağaçların meyvelerinin zekâtıdır, İmâm-ı a'zama göre bütün ağaçların meyvaları zekâta tâbidir, İmâm-ı Şafiî'ye göre ise, yalnız hurma ve üzüm zekâta tâbidir. Diğer meyveler zekâta tâbi değildir. Meyvelerin zekâtının verilmesi için iki şart vardır: İlki, meyvaların olgunlaşmasıdır. Olgunlaşmadan koparılan meyvalar zekâta tâbi değildir. Zarûret dışında böyle yaparak zekât vermekten kaçmak mekrûhdur. İkincisi, beş vesk'a ulaşmasıdır. Bu da 1000 kg. eder. İmâm-ı Şafiî'ye göre, beş vesk'den az olan meyvanın zekâtı verilmez, İmâm-ı a'zama göre, meyvaların miktarı az olsun çok olsun zekâtlarını vermek farzdır. b) Hububat zekâtı: İmâm-ı a'zam, hubûbâtın her cinsi zekâta

tâbidir der. İmâm-ı Şafiî ise, insanların yemeleri için ekilip toplanan hububat zekâta tâbidir. Sebzeler ve insanların yemediği pamuk, keten, dağlarda yetiştirilen diğer bitkilerin zekâtı verilmez der. İmâm-ı Şafiî'ye göre, buğday, arpa, pirinç, darı, bakla, böğrülce (fasulye), nohut, mercimek, çavdar ve burçak'ın zekâtı verilir. Hububat sertleşip olgunlaşınca, zekât vermek vâcib olur. İmâm-ı a'zama göre, hububatın tamâmı beş vesk'i geçince zekât farzdır. Hububat yeşil iken biçilirse, zekât vermek gerekmez. Fakat, sahibi ihtiyâcı olmaksızın biçerse, zekât vermekten kaçmak anlamına gelir ki, mekrûhtur.

Ürün elde edilen arazi, kendiliğinden yağmur sularıyla sulanıyorsa elde edilen ürünün onda biri zekât olarak verilir. Kuyularla, dolaplarla ve taşıma sularla sulanıyorsa, elde edilen ürünün yirmide biri zekât olarak verilir.

Altın ve gümüşün zekâtı: Altın ve gümüşün kırkta biri zekât olarak verilir. Gümüşün nisabı ikiyüz dirhemdir. İkiyüz dirhem (672 gr.) gümüşü olan, beş dirhem (16,8 gr.) gümüş zekât verir. Altının nisabı yirmi miskaldır. Yirmi miskal (96 gr.) altını olan, yarım miskal (2,4 gr.) zekât verir.

Altın, gümüş ve ticâret eşyasına sahip olan kimse, nisaba mâlik olduktan bir sene sonra bunların zekâtını vermeye başlar. Nisaba mâlik olduğu andan bir sene geçmeden malı nisâb miktârının altına inerse, zekât vermez. Fakat, nisaba mâlik olduğu andan bir seneyi doldurduğu günün ertesi gün, malı nisâb miktarının altına inerse, zekât vermesi lâzımdır. Altının zekâtı altın olarak, gümüşün zekâtı gümüş olarak verilir.

Zekât dağıtım usûlü: Zekât verilecek kimseler, Kur'ân-ı kerîmde şöyle belirtilmiştir: "Zekât, Allah tarafından bir farz olarak, ancak şunlar içindir: Fakirler, miskinler, zekat toplayıcılar, kalbleri müslümanlığa ısındırılmak istenenler, köleler, borçlular, Allah yolundaki gaziler ve yolda kalmışlar. Allah herşeyi hakkıyla bilici, her şeyde hikmetle hükmedicidir." (Tevbe-60). Zekât, aşağıda yazılı olan sekiz gruba eşit şekilde dağıtılır.

a) Fakir: Hiçbir şeyi olmayandır. Şafiî mezhebine göre, toplanan zekâtın sekizde biri fakirlere verilir, b) Miskin: Bir miktar malı olan kimsedir. Fakirin hâli miskinden aşağıdır, İmâm-ı a'zama göre ise miskin, fakirden aşağıdır. Çünkü yokluğun hareketsiz bıraktığı kimseye miskin denir, c) Âmil: Ya'nî Sâime, hayvanların ve toprak mahsûllerinin zekatlarını toplayan Sâ'î ile, şehir dışında durup rastladığı tüccârdan ticâret malı zekâtını toplayan Âşir, zengin dahi olsalar, işleri karşılığı zekât verilir. Allahü teâlâ bu me'mûrların rüşvet almamaları için, kendilerine zekâttan bir miktar hak tanımıştır, d) Kalbi henüz İslama ısınmış olanlara verilir. (Bu sınıfın hükmünün hadîs-i şerîfle nesh olduğu icmâ' ile bildirilmiştir.) e) Mükâteb: Ya'nî efendisinden kendisini satın alıp, borcunu ödeyince azâd olacak köleye zekât verilir, f) Borçlu olup, ödeyemeyene verilir. Bunlara Medyun denir, g) Allah yolunda harb edenlere verilir. Bunlar gazilerdir. Böylelerine harb ihtiyâçlarını karşılayacak kadar zekât malından hisse verilir, h) Yolda iken muhtaç duruma düşenlere verilir.

2. A'lâm-ün-nübüvve: İsminden de anlaşılacağı üzere, Peygamberlik alâmetlerinden bahseden bir eserdir. Yirmibir bâbdan meydana gelen bu kitap, kelâm ilminin en önemli konularından olan "Nübüvvet" mes'elesini çok veciz bir şekilde anlatmaktadır. Kitabın baş tarafında, kelâm ve fıkıh usûlünün anlaşılması zor olan önemli mes'eleler üzerinde durulmuş, aklın salâhiyet ve sorumluluğu üzerinde ince bilgiler verilmiştir, insanların dînî emirlerle yükümlü olabilmeleri için gerekli şartların neler olduğu İzâh edilmiş, âlemin yaratılışı, ilk insan ve ilk peygamber Hazreti Âdem'den, son peygamber Hazreti Muhammed'e (aleyhisselâm) kadar kaç adet peygamber gönderildiği konusu ele alınmıştır. Daha sonraki bâblarda Peygamberimizin Kur'ân-ı kerîm ve hadîs-i şerîflerle sabit olan mu'cizeleri üzerinde durulmuştur. Bu eser, birçok kere Mısır'da basılmıştır. Eserin bir el yazması Mısır'daki Dâr-ül-kütüb-il-Mısriyye adlı kütüphânede kelâm ilmi 6 numarada kayıtlıdır.

3. Edeb-ül-vezîr Bu eser, zamanın vezirlerinden birine hitaben yazılmıştır. Devlet idâresinin mühim bir kısmını üstlenen vezirlerin ne gibi hasletlere sâhib olması gerektiği Ve devlet idâresinde uymak zorunda bulundukları esasların neler olduğu gibi husûslar kitabın ana konularıdır. Kitapta, vezirlere, hem halkı idâre eden, hem de halîfe veya hükümdâr tarafından idâre olunan sorumlu kişiler olarak, devlet idâresinde başarılı olmaları için nasıl bir politika ta'kib etmeleri gerektiği

öğretilmektedir. Mâverdî, bu kitabında vezirlik kelimesinin birçok ma'nâlarını açıklarken, vezirliği; tefviz ve tenfîz vezirlikleri olarak iki kışıma ayırmıştır.

Tefviz vezirliği vazîfesinde olan, daha geniş ve daha etkili salâhiyete sahiptir. Hem karar, hem de infaz ve icra yetkisini hâizdir. Tenfîz vezirliği yapan ise, daha sınırlı yetkilere sahip olup, sâdece üst makamdan emredilenleri infaz ve icraya me'mûrdur.

Ayrıca bu eserde, Mâverdî şöyle demektedir: "Bilindiği gibi vezir kelimesi müslümanların öz malıdır. Kur'ân-ı kerîmde Tâhâ sûresinin 29 ve 30. âyetlerinde, Hazreti Mûsâ (aleyhisselâm), Allahü teâlâya "Yakınlarımdan kardeşim Hârûn'u bana vezir olarak vazîfelendir" diye duâ ve ilticada bulunmuştur. Demek oluyor ki, vezir kelimesi Kur'ân-ı kerîm lisânında mevcûttur, İbn-i Kuteybe "Vezir kelimesinin el-vizâre kökünden türediğini, vizâre'nin de yük, ağırlık, vebal ma'nâsına gelen (el-vizr) den müştak (türemiş) olduğunu, bu ma'nâda vezirin, devlet veya hükümet başkanının vazîfe yükünü üzerine alan veya paylaşan kimse olduğu anlaşılmaktadır" demektedir.

Vezir, önce Allah korkusuna sâhib olacak, sonra kendisini, emrinde çalıştığı devlet veya hükümet başkanına karşı sorumlu hissederek hareket edecektir. Zamanın değişebilen şartlarını devamlı ta'kib ederek, idârenin çığırından çıkmaması için son derece uyanık ve dikkatli bir kontrole sâhib olacaktır.

4. Edeb-ül-kâdî: Mâverdî bu eserinde, İslâm hukukunda hâkimlik müessesesini bütün ayrıntılarıyla ele almıştır, insanlar için adâlet dağıtacak bir müessese olarak hâkimliğin kitâb, sünnet, icmâ' ve kıyâstaki delîl ve kaynaklarını gösteren Mâverdî, kadılık yapanın, hüküm verme durumunda bir hukuk âlimi olması gerektiğini bildirirken, dini hukukun temel kaynaklarını, usûl yönünden de incelemiştir. Bu yüzden bu eser, tefsîr, hadîs ve fıkhın en önemli konularını çok mükemmel bir üslûp içinde anlatmaktadır.

Mâverdî'nin bu eseri, iki cild hâlinde neşredilmiştir. Eserin el yazmasının bir nüshası Süleymâniye Kütüphânesinde mevcûttur. Batılı müsteşrikler, Mâverdî'nin diğer eserlerini inceleyip, dillerine çevirdikleri gibi, bu eserini de inceleyip, hâkimlik mesleği konusunda batılıların anlayışı ile İslâm hukukundaki hâkimlik anlayışı arasında karşılaştırmalar yapmışlardır.

5. Kitâb-ül-hâvî: Mâverdî'nin bu eseri şafiî mezhebinin en önemli fıkıh kitaplarındandır. Yirmibir bölümden meydana gelen bu eserin el yazmaları, doğu ve batı ülkelerinin kütüphânelerinde bulunmaktadır. Bu eser neşredilmemiştir. Fakat İmâm-ı Mâverdî'den sonra gelen fıkıh âlimleri, bu eserden çok miktarda nakilde bulunmuşlardır. Bu eserde Mâverdî, had ve ta'zîr cezaları gibi "Ceza Hukûku"nu ilgilendiren konular, zekât, uşr, cizye ve definelerle ilgili mâlî konuları, nikâh, talâk (boşanma), mîrâs ve vasıyyet gibi "Medenî Hukûk"la ilgili mes'eleleri, alış-veriş, kira, şirketler ve ticarî kuruluşlarla ilgili "Ticari Hukuk" konularını, kaza ve muhakeme usûlü ile ilgili bahisleri, kıyâs ve ictihâd esaslarına dâir mevzûları detaylı bir şekilde ele almıştır.

6. Kitâb-ül-iknâ: Mâverdî'nin bu eseri, kırk varakta özetlenmiş ve gayet özlü olarak fıkhın önemli konularını içine almaktadır. Abbasî halîfesi El-Kâdir Billah'ın isteği üzerine İmâm-ı Mâverdî bu eserini kaleme almıştır. Bu eser, Kitâb-ül-hâvî'nin özetidir. Bu eser kütüphânelerin kayıtlarında ne yazık ki mevcût değildir.

7. Teshîl-ün-nazar ve ta'cîl-üz-zafer. Bu eser, siyaset ve idâreyle ilgilidir. İmâm-ı Mâverdî, bu eserinde iki önemli konu üzerinde durmaktadır. Birinci konu, nazarî açıdan ahlâk prensipleridir. İkinci konu ise, devlet idâresinin kaide ve prensipleridir. Bu eserin bilinen iki nüshasından biri, Doğu Almanya'nın Gotha şehri kütüphânesinde (1872) numarada, diğeri ise İran'daki Tahran Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphânesinde 90-d numarada kayıtlıdır.

8. Nasihat-ül-mülûk: Bu isimle yazılan kitaplarından ilkidir. Bu eser henüz basılmamıştır: Bilinen el yazmasının bir nüshası Paris'tedir. Otuz iki varaktan meydana gelen bu eser, İslâm târihi, İslâm kurumları târihi, hukuk ve siyâsi konuları, devlet idâresine âit mühim konuları ihtivâ eder.

9. Kitâb-ül-emsâl vel-hikem: Edebî ve ahlâkî bir eserdir. Tertip tarzı, diğer eserlerinden tamamen farklıdır. On bölüme ayrılmış, her bölümünde ma'nâ itibâriyle birbiriyle ahenk içinde otuz hadîs-i şerîf, otuz atasözü ve otuz beyitlik şiir

konulmuştur. Böylece kitabın tamâmı üçyüz hadîs-i şerîf, üçyüz atasözü ve üçyüz de beyit ihtivâ etmektedir. Mâverdî'nin bu eseri de neşredilmemiş olup, bilinen tek nüshası Leiden Üniversitesi Kütüphânesinde (1/382) numarada kayıtlıdır.

10. Edeb-üd-dünyâ ved-dîn: Mâverdî'nin meşhûr eserlerinden biridir. Konusu; dînî ve dünyevî edeb, ahlâk ve fazilettir. Mâverdî hazretleri bu eserinde, insanların hem dünyâda, hem de ebedî hayatta huzûra ermeleri için nasıl bir davranış içinde bulunmaları gerektiğini, âyet-i kerîme, hadîs-i şerîf, şiir, ilim ve irfan sahibi âlim zâtların sözlerine dayanarak veciz bir şekilde anlatmıştır. Bu eser, bir mukaddime ve çeşitli fasıllar ihtivâ eden beş bâbdan meydana gelmiştir.

Birinci bâb; aklın faziletinden, nefsin kötü istek ve temayüllerine kapılmanın zararlarından, ikinci bâb; ilmin önemi, fazileti, ilim öğrenmenin usûl ve âdabından, ilim adamlarında bulunması gereken sıfatlardan, üçüncü bâb; dini mükellefiyet ve edeblerden, emirlere itaat, yasaklardan kaçınma, iyiliği emir, kötülükten nehiy kaidelerinden, dördüncü bâb; cemiyet içinde yaşamak zorunda olan insanın, diğer insanlarla münâsebetlerini düzenlemesi, kardeşlik duygularının kuvvetlenmesi, arkadaşlık hukuku, mesleklerden, zirâat, ticâret ve san'atın öneminden, beşinci bâb; nefs terbiyesi, güzel hasletlerle bezenme, kötü huylardan kurtulma yolları, günlük hayatın maddî ve ma'nevî huzûru temin edecek şekilde tanzimi için gerekli şartlardan bahseder.

Bu eser, sâdece din ve ahlâk kültürü almak isteyen kimselere değil lise ve üniversite çağındaki gençlere de ma'nevî konularda rehberlik etmiştir. Mısır'da senelerce edebi ve ahlâki mütâlâa kitabı olarak okutulmuştur. Bu sebeple, birçok defa Mısır ve İstanbul'da basılmıştır. Bu kitapta anlatılan ahlâki ve edebi konulardan ba'zıları şunlardır:

> Aklın fazileti ve nefsin kötülüğü: Her iyiliğin bir esâsı, temeli ve her edebin bir kaynağı vardır. İnsanın yaptığı iyiliklerin temeli ve beşeri edeblerin kaynağı akıldır. Allahü teâlâ aklı, din için asıl ve dünyâ için direk kılmış ve mükellefiyeti akıl sahibine yüklemiştir. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; "Kul, akıl gibi sahibini hidâyete erdiren ve yanlış yoldan uzaklaştıran birşey kazanmamıştır." buyurmuştur. Diğer bir hadîs-i şerîfte ise; "Her şeyin bir direği ve dayanağı vardır. Kişinin amelinin direk ve dayanağı da akıldır" buyurmuşlardır. Hazreti Ömer (radıyallahü anh) ise; "Kulun aslı aklıdır. Hasebi (soyluluğu) dinidir ve mürüvveti de insanlığı ve ahlâkıdır" buyurmuştur. Hakîkatleri bilmek, iyilik ve kötülükleri birbirinden ayırmak, ancak akılla mümkün olur. Akıl; doğuştan olan akıl ve çalışma ve tecrübe ile elde edilen akıl olmak üzere iki kısma ayrılır. Doğuştan olan akıl, asıl ve hakîki akıldır. Onun bir sınırı vardır. Kul bu sınırı ne aşar, ne de ondan noksan olur. İnsanları diğer varlıklardan ayıran ve onlardan üstün yapan bu akıldır. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfinde; "Akıl, hak ile bâtılı birbirinden ayıran, kalb içinde bir nûrdur" buyurmuştur.
>
> Akıllı bir kimse, dost olduğu kişilere seve seve yardım eder. Düşmanlarına ise zulüm yoluyla karşılık vermez. Böylece aklıyla dostlarını memnun eder. Adâletiyle düşmanlarının elinden tutar. Bir kimseye bir iyilik yaptığı zaman, karşılığında teşekkür beklemez. Bir kimse kendine kötülük yaptığı zaman, onu mazur görür ve bağışlar. Ahmak ise, hem kendisi dalâlettedir, hem de başkalarını dalâlete sürükler. Kendisine dost olmak için yaklaşanlara kibirlilik taslar. Ahmak olan, başkasına iyilik yaptığını zannedip ona kötülük yapar ve karşılığında şükür bekler. Ahmaklığın fenâlıkları bitmez ve kusurları tükenmez. Arabî beyt tercümesi:

Vardır bir ilâç her hastalığın tedâvisi için,
Ahmaklık bir hastalık, tedâvi edeni âciz bırakan.

> Nefs ise her hayra mâni ve aklın zıddıdır. Zîrâ nefs, kötü huyları ve çirkin işleri meydana getirerek, insanın ar perdesini yırtar ve şer kapısını açar. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; "Nefse uymak büyük hastalıktır. İlâcı ise ona muhalefet etmektir" buyurmuşlardır. Hazreti Ömer de (radıyallahü anh), "Nefislerinizi, şehvetten (arzu ve isteklerinden), alıkoyunuz. Zira nefs, son derece kötü işler yapmaya meyillidir. Şüphesiz bu

hakîkat, ağır bir ilâçtır. Bâtıl ise hafif olup, bir zehirdir. Yapılan hatâları terk etmek, onlara tövbe etmekten daha hayırlıdır. Çok bakış vardır, şehvet tohumu eker. Bir anlık duyulan şehvet, uzun bir üzüntü getirir" buyurmuştur. Hazreti Ali ise, "Sizin için iki şeyden korkarım. Nefse uymak ve uzun emel. Zîrâ nefs, insanı doğru yoldan uzaklaştırır. Uzun emel ise âhıreti unutturur" buyurmuştur. Arabî şiir tercümesi:

"Verirse kul, nefsin her isteğini,
Arzusu artar, ister her bâtılı,

Öne sürerek tatlı olduğunu,
işletir her günah ve rezaleti."

İlmin fazileti: Her ilimde âlim olmak, bütün ilimleri tam olarak öğrenmek mümkün değildir. O halde ilimlerin en mühimini, en lüzumlusunu öğrenmek lâzımdır. Bütün ilimler içinde kıymetli ve yüksek olan, i'tikâd ve amel bakımından kendisine lazım olan dini bilgileri öğrenmektir. Çünkü, insan bu bilgileri öğrenmekle, saadete kavuşur. Ya'nî bu bilgileri bilmezse, saadete kavuşturacak amelleri yapamaz. Bunun için dini bilgileri öğrenmek, akıl ve bâlig olan herkese farzdır. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; "İlim öğrenmek, her müslümanın üzerine farzdır" buyurmuştur. İ'tikâd, amel ve ahlâk bakımından herkese lâzım olan bilgileri öğrenmek farzdır. Diğer bilgiler, ihtiyâç oldukça öğrenilir. Meselâ hacca gideceği zaman, haccın eda edilmesine âit ilimleri öğrenmek farz olur.

İlim öğrenen talebenin edebleri: Talebe, kendisinden ilim ve edeb öğrendiği hocasına karşı son derece mütevâzi olmalıdır. Böyle olmak, hocasının kıymetli bilgileri öğretmesine sebep olur. Talebe bir taraftan ilim öğrenirken, diğer taraftan da ahlâkını ve edebini hocasının ahlâk ve edebine göre düzeltmeli, haklarına riâyet etmelidir. Ba'zı büyük, zâtlar, hoca hakkını, baba hakkından önce zikretmişlerdir.

Dinin fazileti ve edebleri: "Allahü teâlâ, kullarını peygamberleri vasıtasıyla, dinî emirleri yerine getirmekle mükellef kılmıştır. Fakat cenâb-ı Hakkın, kullarının ibâdetlerine hiç ihtiyâcı yoktur. Kul, yaptığı ibâdetlerin faydasını, hem dünyâda, hem de âhırette kendisi görür.

Allahü teâlâ, İslâm dininin bütün dinlerin en üstünü olduğunu bildirmek için, Resûlünü peygamber olarak insanlara gönderdi. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) insanlığa peygamberliğini tebliğ etti ve İslâm dînini onlara bildirdi. Helâl, haram, farz, vâcib, mübah, mekrûh ve müstehab gibi emir ve yasakları imân edenlere açıkladı.

Kulların, Allahü teâlâya karşı mükellefiyetleri, Allahın kullarına emrettiği i'tikâd, yapılması emredilen ibâdetler ve işlenmesi yasaklanan günahlar olmak üzere üç kısımdır: İ'tikâd; isbâtı ve nefyî i'tikâd diye ikiye ayrılır. İsbâtı i'tikâd; Allahü teâlânın sıfatlarını, bütün peygamberlerin ve Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) peygamberliğini ve getirdikleri hükümlerin hakîkatini tasdîk etmekten ibârettir. Nefyî i'tikâd ise; Allahü teâlâyı, O'na yakışmayan her türlü vasıftan tenzih etmektir, ifası emredilen ibâdetler ise; bedenî, mâlî, hem bedenî ve hem de mâlî ibâdetler olmak üzere üçe ayrılmıştır."

Dünyâ Edebi: "Din büyüklerinin âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîflerden alarak bildirdiklerini iyi anlayıp, dünyânın geçici ve boş hayâllerine aldanmanın kötülüğünü idrâk eden ve böylece dünyâ düşüncelerini kalbinden atarak, âhırete yönelen kimse, şu üç fâideye birden kavuşmuştur: 1. Dünyâya düşkün olanların gözleri doymadığı için, daha çok kazanma arzuları bitmez. Bunun için de çok çalışırlar ve meşgûliyetleri çok olur. Dünyâ için ihtiyâcı kadar çalışan, diğer zamanlarını âhırete hazırlanmak ile geçirenlerde bu meşgûliyet ve sıkıntılar olmadığı için rahat olurlar. 2. Dünyânın geçici zevklerine dalanların düştükleri, helak olma felâketinden kurtulurlar. 3. Dünyâya düşkün olanların, emellerine kavuşabilmeleri için katlanmak durumunda oldukları sıkıntı ve meşgûliyetler kendilerinde bulunmadığı için de rahat ve mes'ûd olurlar."

“Üç mühim haslet vardır ki, bunlara ehemmiyet vermeyen üç musibete mübtelâ olur: Dostluğa, dost kazanmağa ehemmiyet vermiyen, düşmanlığa ve yardımsız kalmaya mübtelâ olur. Selâmete ehemmiyet vermiyen, zamanın musibetlerine önem vermemeye mübtelâ olur. İnsanlara iyilik etmeye ehemmiyet vermeyen, pişmanlığa ve hüsrana mübtelâ olur.”

Nefsin edebi: “Nefs, yaratılışının başlangıcında henüz işlenmemiş ve geliştirilmemiş bir takım huy ve ahlak esasları üzere yaratılmıştır. Bundan dolayı nefs, edeb ölçülerine uygun ve arzu edilen ahlâka sahip olsa bile, bunların da terbiye ve geliştirilmeye ihtiyâcı vardır. İnsandaki güzel ahlâk ve iyi huyların karşısında, bitmez tükenmez istekleri olan nefs ve onun yardımcısı hevâ ve şehvet vardır. İnsân bir anlık gafleti sebebiyle nefsinin esiri olabilir ve sâhib olduğu güzel ahlâkı ve edebini kaybedebilir. Bunun için insan aklının, dâima terbiye ve eğitime ihtiyâcı vardır. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm); “Ben, güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim” buyurmuştur.

İki türlü terbiye vardır. Birisi; çocuğa, anne-babasının vermesi gereken terbiyedir. Anne-baba, çocuğuna edeb prensiplerini daha küçük yaşta öğretmelidir. Çocuk büyüyünce, bu kaidelere rahatlıkla uyabilir. Çocuğun terbiyesi küçük yaşlarda yapılmazsa, büyüdükten sonra terbiye etmek çok zor olur. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; “Babaların çocuklarına verdikleri şeyler içinde, güzel ahlâkı öğretmek ve aklen ve dinen çirkin olan şeylerden uzaklaştırmak gibi değerli birşey yoktur”buyurmuştur. Arabî şiir tercümesi:

“Doğrultulur ağaç taze iken.
Ama ağaç düzeltilmez, yaşlı iken.

İnsanın terbiyesi olur, çocuk iken.
Terbiye edilemez insan yaşlı iken.”

İkincisi, insanın yaşı ilerledikten sonra kendisine lâzım olan terbiyedir. Bu terbiye, örf ve âdet edebi, eğitim ve ıslah edebi olmak üzere iki kısımdır, örf ve âdet edebi; toplumdaki akıllı kimselerin ittifâkla güzel gördükleri fikir, söz, hâl ve hareketleri taklîd etmektir. Eğitim ve ıslah edebi ise; kesin bir sûrette aklın ve akıl sahiplerinin kabûl etmediği bir takım hareketlerdir. Bu edebin birinci gayesi, her türlü isteği bitmeyen nefsi için kötü düşünmektir. Kişi nefsine sû-i zanda bulunursa, nefsi iyi işler yapmaya çalışır. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; “En dehşetli düşmanın seni kuşatan nefsindir” buyurmaktadır.

Kibir ve gurûrdan sakınmak: Kibir ve gurûr, faziletleri ortadan kaldırır ve her türlü kötülükleri kazandırır. Bu hasletler hangi kulun kalbine girerse, onu nasihat dinlemekten ve edebi kabûl etmekten mahrûm bırakır. Kibir, nefret kazandırır ve dostların kalbine soğukluk getirir. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm), amcası Hazreti Abbâs’a“Seni, Allahü teâlâya ortak koşmaktan ve insanlara kibirlenmekten nehyederim. Zîrâ cenâb-ı Hak, bu iki sıfatı taşıyanlara görünmez ve onlara azâb eder” buyurmuştur.

Şöyle anlatılır: “Mutarrif bin Abdullah bin eş-Şihîr, Mühelleb bin Ebî Sufre’yi süslü elbiseler giymiş salına salına geziyor gördü. Mutarrif ona, “Yâ Ebâ Abdullah! Bu, Allahü teâlânın ve Resûlünün sevmediği yürüyüşle yürümen nedir?” diye sordu. Mühelleb de “Sen beni tanıyor musun?” dedi. Mutarrif bin Abdullah ona, “Hayır seni tanımıyorum. Fakat evvelin birkaç damla pis meni, sonun da pis bir leş ve bunların arasındaki zamanda ise pislik hamalısın” dedi.

Gurûr ve kendini beğenme, iyilikleri gizler, kötülükleri ortaya çıkarır. Kişi, bu kötü hasletlerinden dolayı faziletlerden ve iyiliklerden uzaklaşır. Hadîs-i şerîfte; “Ateş odunları yok ettiği gibi, kendini beğenmek de iyilikleri yok eder” buyurulmaktadır. Kibrin kişiye kazandırdığı nefretin sınırı ve gurûrun sebep olduğu cehâletin sonu yoktur. Bunlar iyilikleri yok eden ve faziletleri kaybettiren felâket tufanıdır. Eğer kendini beğenenler ve kibirlilik taslayanlar, yaradılışlarındaki eksiklikleri ve düştükleri acz ve zilletleri düşünselerdi, inâd ve kibirlerini, tevâzu

ve yumuşaklığa döndürürlerdi. Arabî şiir tercümesi:

Güzelliğiyle gurûrlanan ey câhil insan,
Senin pisliğinin nasıl koktuğunu gör.

Düşünse eğer, karnındaki pisliği insan,
Gelmez kulun hatırına kibir.

Kibrin; üstün kuvvet, nüfuzlu olmak ve emsalleriyle az görüşmek gibi sebebleri vardır. Kendini beğenmenin de birçok sebebleri vardır En önemli sebeb iki yüzlülüğü ve kovuculuğu kazanç vesilesi ile âdet edinmektir. Diğeri, yağcı ve yaltakçıların yalan yanlış övgüleridir. İslâm âlimleri, “Üç şeyden uzak olan üç şey kazanır. Bunlar; israftan uzak olan, izzet ve ikbâl kazanır. Cimrilikten uzak olan, insanlar arasında şeref kazanır. Kibirden uzak olan, fazilet kazanır” buyurmuşlardır.

Güzel ahlâklı olmak: Güzel ahlâk; yumuşak huylu, alçak gönüllü, güler yüzlü, güzel sözlü ve dargınlığı az olmaktır. Bir kul güzel ahlâka sâhib olursa, sâdık dostu çoğalır, düşmanı azalır. Kendine kızgın olanların kızgınlıkları, geçer. Bir hadîs-i şerîfte; “Cenâb-ı Hak, sizin için din olarak İslâmiyeti seçti. Siz de ona güzel ahlâk ve cömertlikle saygıda bulununuz. Çünkü kulun dîni, ancak onlarla mükemmel olur” buyurulmuştur. Diğer bir hadîs-i şerîfte ise; “Sizin, benim yanımda en sevgili olanınız, ahlâkı en güzel olanlar, yardım edenler, seven ve sevilenlerdir” buyurulmuştur.

Güzel huylu insanda, ba’zı sebeblerden dolayı yumuşaklık, tevâzu ve güler yüz gider, bunların yerine sertlik, kabalık ve asık yüz gelir. Bunun sebeblerinin ilki, riya sahibi olmaktır. Bir insan riya sahibi olunca, ahlâkı çok çabuk bozulur. Dostlarıyla olan münâsebetleri hemen değişir, ikincisi, makamından düşmektir. Sabrın az olmasından dolayı, insan hemen yumuşak huyunu kaybeder, hırçınlaşır. Üçüncüsü zenginliktir. Sonradan görme kimselerde, zenginlik çok çabuk te’sîrini gösterir ve bozulmaya müsait olan ahlâkı birden bozulur. Dördüncüsü, ihtiyâç ve zarûrettir, ihtiyâcın getirdiği perişanlıktan utanç duyma ve kaybettiği servetine üzülmek, insanın ahlâkını bozar. Beşincisi, kalbi meşgûl eden üzüntü ve elemdir. Sabır ve tahammül edemiyen kimsenin ahlâkı da çabuk bozulur. Bunun gibi birçok sebeplerden dolayı insan güzel ahlâkını kaybeder.

Haya: Haya utanmaktır, Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; “Haya imândandır, imân ise Cennettedir. Çirkin söz ise kabalıktır. Kabalık ise Cehennemdedir”buyurmuşlardır.

Hayasını kaybeden kimseyi kötü işlerden alıkoyacak ve zararlarından menedecek hiçbir şey yoktur. O, nefsinin arzu ettiği her şeyi yapar. Haya; Allahü teâlâdan utanmak, insanlardan utanmak, kendi nefsinden utanmak olmak üzere üç kısımdır. Peygamber efendimize (aleyhisselâm), “Allahü teâlâdan hakkıyla utanma nasıl olur?” diye sordular. Cevap olarak, “Başını ve başta, bulunan uzuvlarını, mi’desini, haram olan şeylerden koruyan, dünyâ hayatının zînetini bırakan, ölümü, kabirde çürümeyi hatırdan çıkarmayan kul, Allahü teâlâdan hakkıyla korkmuş olur” buyurdular. Kulun insanlardan utanması, insanlara eza ve açıktan açığa fenâlık etmemesidir. Kişinin kendi nefsinden utanması ise, iffetli olması ve yalnızken bile günahlardan sakınmasıdır. İslâm âlimleri, “Senin kendi nefsinden utanman, başkasından utanmandan fazla olmalıdır” buyurmuşlardır, insanın hayası bu üç yönden tam olunca hayır sahibi olur, kötü işlerden kendini muhafaza eder.

Yumuşak huy ve öfke: Yumuşak huy, ahlâkın en şereflisi ve akıl sahibi insanlara en yakışır şiardır. Zîrâ yumuşak huyda namus ve haysiyetin selâmeti, bedenin rahatı ve övülmeye lâyık hareketleri vardır. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; “Allahü teâlâ, halîm ve utangaç kimseyi sever. Çirkin sözlü ve öfkeli kimseyi de sevmez”buyurmuştur.

Yumuşak huy, öfke ânında nefsine hâkim olmaktır. Bunun bir takım sebebleri vardır. Bunlar şunlardır: İlki, câhillere merhamettir. Bu kalbdeki yumuşaklıktan dolayı olur. İkincisi, öfkelenen kimsenin karşısındakine gâlib geleceğine

güvenmesidir. Bu sayede hâsıl olan kalb genişliği, öfkesini yatıştırır ve yumuşamasını sağlar. Üçüncüsü, öfkelenen kimsenin şeref ve haysiyetine sövmeyi uygun görmiyerek vekarlı davranmasıdır. Dördüncüsü, kötülük eden kimseyi hakîr görerek onunla uğraşmamaktır. Beşincisi, kötülük edeni cezalandırmaktan utanmaktır. Altıncısı, kendisinin aleyhinde konuşanları affetmektir. Yedincisi, kendisini kötüleyene hiç cevap vermeden sükût etmektir. Bu sebeblerin ba'zısı diğerinden üstündür.

Öfke, yumuşak huyun zıddıdır. Öfkenin sebebi, bir kişi hakkında kendinden aşağı olan bir kişi tarafından, hoşlanmadığı bir sözün söylenmesidir. Bir kul öfkelendiği zaman şunları yaparsa öfkesi geçer: İlki, öfkelendiği zaman Allahü teâlâyı zikretmektir. Bu zikir, ona Allah korkusunu hatırlatır, ikincisi, öfkelenen kimsenin içinde bulunduğu hali değiştirmesidir. Ya'nî ayakta ise oturması, oturuyorsa yatmasıdır. Üçüncüsü, öfkelenen kimsenin insanlar arasında kazandığı sevginin, kendisine karşı nefrete dönüşmesinden kaçınmasıdır.

Yalancılık ve doğruluk: Yalan, bütün kötülüklerin kaynağıdır. Yalanın akıbeti kötü, sonucu çirkindir. Çünkü yalan; kovuculuğu, kovuculuk da nefreti, nefret de düşmanlığı meydana getirir. Doğruluk, birşeyi olduğu gibi haber vermektir. Yalancılık ise, bir şeyi gerçeğe aykırı olarak bildirmektir. Doğruluğun ve yalancılığın sebebleri vardır. Doğruluğun sebebleri şunlardır: İlki akıl olup, akıl yalanın çirkinliğini bilir. Yalanın hiçbir faydası olmadığını bilir. Akıl, insanı güzel şeyleri yapmaya sevk eder. Kötülüklerden uzaklaştırır, ikincisi, doğru olmayı ve yalancılıktan sakınmayı emreden dindir. Çünkü din, aklın mahzurlu gördüğü şeye ruhsat vermez. Üçüncüsü mürüvvettir. Mürüvvet yalancılığı yasaklamakta, doğru olmaya sevk etmektedir.

Yalancılığın sebebleri ise şunlardır: 1. Menfaat sağlamak ve zarar önlemek düşüncesidir. 2. Yalancının, sözlerinin dinleyiciler tarafından tatlı ve güzel bulunma düşüncesidir. 3. Yalancının, düşmanlık ettiği kimseden intikam almak gayesidir. 4. Yalancının, yalan söylemeyi kendine âdet edinmesi ve nefsinin yalana bağlanmasıdır.

Gıybet: Kıskançlık ve haksızlıktan dolayı ortaya çıkan hıyânet ve gizlilik perdesini yırtmaktır. Allahü teâlâ, Hucurât sûresinin onikinci âyet-i kerîmesinde meâlen; "Ey imân edenler! Zannın bir çoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır. Müslümanların ayıb ve kusurlarını araştırmayın. Birbirinizi arkanızdan çekiştirmeyin. Hiç sizden biriniz, ölü kardeşinin etini yemek ister mi? Bundan tiksindiniz değil mi? O hâlde gıybet etmekte Allahtan korkun" buyurmaktadır. Peygamber efendimiz bir hadîs-i şerîfte;"Her kim, kardeşinin gıybeti yapılırken onu müdâfaa ederse, Allahü teâlâ, ona Cehennem azâbını haram kılar" buyurdu.

Hased: Kötü huylardan biri olup, yalnız sahibinin bedenine zarar vermekle kalmaz. Dinine de zarar verir. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; **"Sizden** evvel yaşıyan ümmetlerin buğz ve hased hastalığı size de sirayet etti. Bu hastalık, ustura gibidir. Lâkin bu ustura saçı değil, dîni imha eder. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, buğz ve hasedi bırakıp birbirinizi sevmedikçe, hakkıyla imân etmiş olamazsınız. Size birbirinizi sevmenizi sağlayacak olan selâmı aranızda yayınız" buyurmuştur. Bu hadîs-i şerîfle Peygamber efendimiz (aleyhisselâm), insanların birbirini sevmesinin hasedi kaldırdığını ve selâmın da sevgiye vesile olduğunu bildiriyor.

Hased öyle kötü bir huydur ki, dâima akran ve yakınlarına yönelmekte ve daha çok ortaklara ve yakınlara karşı duyulmaktadır. Hasedin aslı, faziletli insanların sahip oldukları hayırları çekemiyerek üzülmektir. Hased ile gıbta ayrı ayrı şeylerdir. Gıbta, faziletli insanlara zarar vermeden, onlara benzeme isteğidir. Hased ise zarar vermek içindir.

Mürüvvet: Hâllerin en güzel şekline uymaktır. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; "Her kim insanlarla muâmele ederken onlara zulüm **e**tmezse, onlarla konuşurken yalan söylemezse, onlara verdiği va'di yerine getirirse, mürüvveti tam, adâleti açık, dostluğu vâcib olur" buyurmuştur.

Mürüvveti, yüksek himmet ve nefsin terbiyesi kolaylaştırır. Yüksek himmet, insanı ilerlemeye yöneltir ve ihtisas kazanmaya sebeb olur. Zîrâ yüksek himmet sahibi, düşük ve önemsiz kalmayı kendisine yediremez ve noksanlık kötülüğünü kabûl etmez. Bundan dolayı yüksek himmet, mürüvvet sahibi olmayı kolaylaştırır. Nefsin terbiyesi de mürüvvet sahibi olmayı kolaylaştırır. Çünkü nefsin terbiyesi ile insan edebli olur ve ahlâkî değerler ve temizlenmeler istikrârlı olur. Nefs çok kötüdür. Ba'zan iyi şeylerden bile kaçar. Fakat nefs terbiye edilmiş olunca, edebi taleb ve faziletlere rağbet eder.

Ba'zı âlimler mürüvvetin şartlarını şöyle sıralamışlardır Haram işlememek, günahlardan sakınmak, insaf ile hüküm vermek, zulüm etmemek, hakkı olmayana göz dikmemek, kölesi olmayan kimseyi karşılıksız, çalıştırmamak, zayıfa karşı kuvvetli olana yardım etmemek, alçak olanı şerefli olana tarcih etmemek, vebal ve günah olan şeylere sevinmemek, kötü isim yapacak olan hareketlerde bulunmamak, mürüvvetin şartlarındandır.

> İyilik etmek: Kerem ve ihsân sahipleri, başkalarına bir iyilik yaptıkları zaman, bundaki niyetleri Allahü teâlânın rızâsını kazanmak olmalıdır. Karşıdaki şahıstan bir karşılık beklememeli, mükâfatını Allahü teâlâdan istemelidir.

Bir köylü Hazreti Ömer'in huzûruna gelerek, "Ey hayır sahibi Hazreti Ömer! Allahü teâlâ seni Cennetle mükâfatlandırsın. Kızlarım ve anaları için giyecek birşeyler istiyorum. Zamanın ağır şartlarına karşı bize kalkan ol. Bunları Allah rızâsı için yap!" diye ba'zı beyitler okudu. Hazreti Ömer, "Eğer bu arzularını yerine getirmezsem ne olur?" deyince, "O zaman ümitsiz olarak dönüp giderim" dedi. Hazreti Ömer "Gidersen ne olur?" diye sordu. Köylü "Sen müslümanların halifesisin. Herkesin iyilik ve fenâlıkları toplanıp, ihsânda bulunanların durağının Cennet, ihsânda bulunmaktan kaçınanların gideceği yerin de Cehennem olduğu gün, benim hâlim senden suâl edilebilir" dedi. Bunun üzerine Hazreti Ömer, sakalları ıslanıncaya kadar ağladı ve yanında bulunan bütün malını o kimseye hediye etti.

> Allahü teâlâ, Hazreti Davud'a (aleyhisselâm) şöyle vahy etti: "Yâ Dâvûd! Benim kullarıma olan ihsânımı onlara hatırlat ki, beni sevsinler, zira kullarım, ancak kendilerine ihsân ve iyilik edenleri severler." iyilik etmek, insanların kalbine yumuşaklık, sevgi ve şefkat verdiği için, insanlar arasındaki yakınlığın devamını sağlayan önemli esaslardan biridir. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; "Kulların kalbi, iyiliğini gördüğüne sevgi, fenâlığını gördüğüne de buğz ve düşmanlık etmek üzere yaratılmıştır"buyurmuştur.

İmâm-ı Mâverdî hazretleri buyurdu ki: "Kul, geceleri, gündüz yaptığı işlerin muhâsebesini yapmalıdır. Zîrâ geceleyin, insanın aklı ve fikri daha topludur. Muhâsebe yaptığı sırada, gündüz yaptığı işi faydalı bulursa, onu yapmaya devam eder. Şayet kötü bulursa, onu telâfi etmeye çalışır ve ileride bundan ve bunun benzerinden sakınır."

"Cin, dört ana maddeden yapılmıştır: Su, toprak maddeleri, havadaki gazlar ve ateş. Bunlardan ateş; alev, ışık ve dumandır. Mâric denilen, alev kısmından yaratılan cinnîlerin mü'minleri, kâfirleri ve fâsıkları vardır."

> "Zinânın iki sebebi vardır. İlki, gözü serbest bırakmak, ikincisi şehvetle bakmaktır. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) Hazreti Alî'ye buyurdu ki: "Yâ Ali, birinci bakışına ikincisini ilâve etme. Çünkü birincisi senin lehine, ikincisi ise aleyhinedir." Bu hadîs-i şerîfteki "Birinci bakışına ikincisini ilâve etme" sözünün iki anlamı vardır. Birincisi, gözün bakışına kalbinin bakışını da ilâve etme. İkincisi, sehven vâki olan ilk bakışına, bile bile olan ikinci bakışını ilâve etme. Hazreti Îsâ (aleyhisselâm) "Sakın, bir bakıştan sonra bir daha bakma. Zira ikinci bakış, kalbe şehvet tohumunu eker ve bu da belâ olarak sahibine yeter." Şehvet, akıllı olanları aldatır. Zeki olanlara haksızlık eder. Çirkin olanları güzel gösterir. Rezaletleri teşvik eder. Şehvet, bütün fenâlıkların sebeb ve teşvikçisidir. Şehvet için Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte: "Dört haslet vardır ki, bunlara sahip olan, Cenneti hak etmiş olur ve şeytanın şerrinden korunmuş olur. 1) Rağbet ve istek anında nefsine hâkim olmak. 2) Korku anında nefsine hâkim

olmak. 3) Şehvet anında nefsine hakim olmak. 4) Öfke anında nefsine hâkim olmak” buyurdu.”

“Ba’zı kimselerin dostluğu dilindedir. Arkandan sana hıyânet eder, sözüne ve dostluğuna vefa göstermez. Seni zem ve gıybet eder. Karşılaştığınızda yüzünüze güler. Böyle iki yüzlü kimseler, yanlarında iken seni memnun eder. Arkandan da sulb ve alkam ismindeki iki ağaç gibi acı meyve verirler.”

Ahnef bin Kâys buyuruyor ki: “Bir kimse bana düşmanlık etse, ben ona şu üç sıfatın biriyle karşılık veririm. Bu kimse benden büyükse ona saygı duyar, karşılık vermem. Benden küçükse, kadrimi ondan yüksek görüp, kötü muâmeleye tenezzül etmem. Benim akranım ise, ona af ve ihsân ile muâmelede bulunurum.”

Abdullah bin Hasen, oğluna şöyle dedi; “Akıllı olan düşmandan sakındığın gibi, câhil olan dostun istişâresinden de sakın. Zira câhilin istişâresiyle, çok kısa zamanda çıkmaza girersin. Böylece akıllı düşmanın hilesine ve câhil dostun tehlikesine kapılırsın.”

“Konuşmanın ba’zı şartları vardır.

Konuşan bunlara riâyet ettiği takdîrde, konuşması iyi ve güzel olur. Bu şartlar şunlardır: ilki, konuşma, onu gerektiren bir menfaat veya bir zararın defi için olmalıdır. İkincisi, yerinde konuşmalıdır. Üçüncüsü, gerektiği kadar konuşup sözü uzatmamalıdır. Dördüncüsü, söyleyeceği sözleri iyice seçmelidir.”

“Sabır altı kısımdır: ilki ve en önemlisi, Hak teâlânın emirlerini yerine getirmekte ve yasaklarından sakınmakta sabır göstermektir, ikincisi, çeşitli zamanlarda karşılaşılan üzücü olaylar ve durumlar karşısında sabretmektir. Üçüncüsü, elden çıkmış ve ulaşılması imkânsız hâle gelmiş şeylere sabretmektir. Dördüncüsü, ileride meydana gelmesinden endişe edilen korkunç olaylara ve gerçekleşmesinden korkulan musibetlere karşı sabretmektir, Beşincisi, bekleyip umduğu bir ni’meti kazanmak için sabır göstermektir. Altıncısı, insanın karşılaştığı kötü ve korkunç hâller karşısında sabretmektir.”

“Müşavere yapılacak kişide şu beş şart bulunmalıdır: 1) Tam akıllı ve geçmiş tecrübesi olmalıdır. 2) Dindar ve takvâ sahibi olmalıdır. 3) Nasihat eden bir dost olmalıdır. 4) Fikri dağıtıcı, kaygı ve meşgûl edici üzüntüden sâlim olmalıdır. 5) Kendisine danışılan işte onu ilgilendiren bir maksadı ve onu etkileyecek bir arzu olmamalıdır.”

“Namus ve haysiyeti zedeleyen sözler ikiye ayrılır, ilki, sâdece sahibinin namus ve haysiyetini zedeleyip, başkasına zarar vermeyen sözlerdir ki, bunlar; yalan ve çirkin sözlerdir, ikincisi, zararı başkasına dokunan sözlerdir ki, bunlar, gıybet, fitnecilik, jurnal, iftira ve kötü söz söylemektir.”

“Ba’zı eski eserlerde şöyle yazıyor iyiliğe karşı nankörlük etmek, emânete hıyânet etmek, sıla-i rahmi kesmek, cezaları derhal verilen şeylerdendir.”

“Kul, minnet altına girmekten ve başkasının yardımına güvenmekten kaçınmalıdır. Zîrâ minnet, minnet edilen kimsede ve minnet sahibinde de kölelik zinciri gibi bir kuvvet meydana getirir. Başkasının yardımına güvenmek, ona yük olmaktır. Başkasına yük olan kimse, insanların gözünde alçalır. Böyle alçalan kimsenin, insanların yanında değeri olmaz. Ali bin Ebi Tâlib (radıyallahü anh), oğlu Hazreti Hüseyn’e yaptığı vasıyyette buyurdu ki; “Yavrucuğum, Allahü teâlâ ile aranda ni’met sahibi birisinin olmasına mâni olabilirsen ol. Hak teâlâ, seni hür yaratmışken, başkasına köle olma. Çünkü Allahü teâlâdan gelen az mal, başkasından gelen çok maldan daha şerefli ve değerlidir. Gerçi Allahü teâlâdan gelen malın azını da çok kabûl etmek lâzımdır.”

“Allahü teâlânın korkusu kalbine yerleşmiş olan kimse, insanlar hakkında insaflı muâmelede bulunur, insanlar ise kendilerine iyi muâmelede bulunanı severler. Bundan dolayı insanların sevgisi, kişinin kalbindeki Allah korkusuna delâlettir. O kimsenin iyiliğine insanlar buğz ediyorlarsa, kişinin kötülüğüne ve kalbinde Allah korkusunun az olduğuna delîldir.”

Âlimlerimiz buyuruyor ki: “Edebsiz bir âlim harab bir binaya benzer. Yukarısına doğru çıkıldıkça tehlike korkusu artar, kurumuş dereye benzer ki, derinliği arttıkça sarplaşır. Verimli, fakat işlenmemiş toprağa benzer ki, işlenmediği sürede birbirine karışmış faydasız otlar çoğalır ve vahşî hayvanların yuvası olur.”

İslâm âlimlerinden biri buyuruyor ki: “İnsanların sahip olduğu makam iki kısımdır, ilki, şeref ve meziyet, gayret ve hamiyet

sayesinde elde ettiği makamdır ki, kendisiyle şeref bulur ve bu gibilerin dâima tevâzuları artar, ikincisi, meziyetten mahrûm olduğu halde, şans eseri mevki sahibi olan ahmaklardır. Bunlar ise kibir ve gurûrdan sarhoş olmuşlardır.”

“Saîd bin Urve buyuruyor ki: Benim yarım yüzüm ve dilim olup çirkin görünmem, iki yüzlü, iki dilli ve iki ayrı sözlü münâfık olmamdan daha hayırlıdır.”

“Ey insan! Sen nefsine nasihat etmeyi ganîmet bil. Kendi ayıplarını gizlemek ve mazeret beyân etmek sûretiyle nefsine dalkavukluk etme.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 189

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 80

3) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 423

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 285

5) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 267

6) Miftâh-üs-se’âde cild-1, sh. 322

7) Mîzân-ül-i’tidâl cild-3, sh. 155

8) Vefeyât-ül-a’yân cild-3, sh. 282

9) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 19, 45, 126, 140, 168

10) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 689

11) Târih-i Bağdâd cild-12, sh. 102

12) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 25

13) El-A’lâm cild-4, sh. 327

14) El-Lübâb fi tehzîb-il-ensâb cild-3, sh. 156

15) Lisân-ül-mizân cild-4, sh. 260

16) Mu’cem-ül-üdebâ cild-5, sh. 407

17) El-Muntazam cild-2, sh. 67

18) Târih-ül-hulefâ sh. 406, 464

19) El-Kâmil fit-târih cild-9, sh. 617

20) El-Vezâra (mukaddime) sh. 41, 43

21) Edeb-üd-dünyâ ved-dîn sh. 65

22) Edeb-ül-kâdı cild-1, sh. 58, 87, 90

23) El-Ahkâm-üs-sultâniyye sh. 8

24) Geschichte der Arabischen Literatur cild-1, sh. 386

25) Brockelmann, sup-1, sh. 668

26) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 1034, 666

27) Rehber Ansiklopedisi cild-11, sh. 287